

Högläsning på många olika sätt – Läsinspiration till vårdnadshavare genom förskolebiblioteken

ANNA FOGELQVIST EHINGER

har arbetat som barnbibliotekarie på Lunds stadsbibliotek sedan 2001 och är numera också en av tre samordnare för Förskolebibliotek i Lund. Annas mission, sedan hon började jobba, har varit 'Rätt bok till rätt barn vid rätt tillfälle!'

MALIN LUNDQVIST

är bibliotekarie vid Folkbiblioteken i Lund och arbetar bland annat med samordning av kommunens förskolebibliotek och med biblioteksbussens förskoleturer. Det roligaste med arbetet är att få vara ute på förskolorna och träffa alla barn och pedagoger.

Högläsning på många olika sätt – Läsinspiration till vårdnadshavare genom förskolebiblioteken

Anna Fogelqvist Ehinger och Malin Lundqvist,
Folkbiblioteken i Lund

Inledning – Hur pratar vi om läsning?

De senaste åren har litteraturläsningens ställning inom olika arenor diskuterats och problematiserats, såväl i media som i forskningssammanhang. (Se exempelvis Persson, 2012; Persson, Ehrenberg, Svensson & Andersson 2015; eller Litteraturutredningen, 2012.) Dessa studier har påpekat vikten av att legitimera läsningen – att diskutera och motivera *varför* den är viktig. För flertalet barnbibliotekarier är detta en del av det dagliga arbetet. Vi ges många tillfällen att prata om allt det som läsningen i bästa fall kan ge, inte minst på BVC-träffar och vid föräldramöten på förskolor och skolor – arbetsuppgifter som är vanligt förekommande inom vår organisation. Men *hur* pratar vi om litteraturens värden och användningsområden? Presenterar vi färdiga argument eller öppnar vi upp för ett samtal kring läsningens betydelse?

Under läsåret 2017/2018 har vi deltagit i Region Skånes projekt ”Forskningscirklar för utveckling av bibliotekens läsfrämjande verksamhet”. Forskningscirkklarna bygger på konceptet aktionsforskning – det vill säga att den egna praktiken är underlag för forskningen. Deltagarna bedriver olika förändringsinsatser eller *aktioner* som dokumenteras och analyseras, och resultatet används i sin tur till att utveckla verksamheten vidare (Persson, 2009). Inom ramen för dessa forskningscirklar har vi haft möjlighet att undersöka och prova olika metoder för att lyfta läsningens betydelse.

I vårt arbete har vi inspirerats av Kerstin Rydsjös (2012) rapport om samarbetet mellan bibliotek och barnhälsovård. I denna påpekas vikten av att praktiskt visa hur litteratur kan användas, vilket vi tagit fasta på i våra aktioner. Vi hoppas att vår text ska inspirera till vidare samtal om läsning och bidra med konkreta exempel på hur man kan använda olika ingångar till litteraturen för att motivera och stärka vuxna i barns närhet.

Bakgrund och syfte

Vi som står bakom denna rapport – Anna Fogelqvist Ehinger och Malin Lundqvist – arbetar som bibliotekarier vid Folkbiblioteken i Lund. Tillsammans med en kollega är vi dessutom samordnare för Förskolebibliotek i Lund – en verksamhet där förskola och folkbibliotek samverkar för att väcka barns lust att upptäcka, lära och läsa. Ett viktigt mål i denna verksamhet är att öka medvetenheten om läsningens betydelse hos förskolepersonal och vårdnadshavare. Högläsningens betydelse för barns språk- och litteracitetensutveckling får anses väl belagd. För en översikt av studier se exempelvis Kulturrådets rapport *Med läsning som mål* (2015, s. 43). I Litteraturutredningens betänkande *Läsandets kultur* (2012) påpekas dock att det är den avancerade läsningen som minskar mest, snarare än avkodandet. Detta har vi tagit fasta på i vårt arbete med Förskolebiblioteken och vi arbetar ständigt med att inspirera och stötta den medvetna läsningen. Förskolepersonal erbjuds olika former av fortbildning på området men vi har haft svårare att nå vårdnadshavarna, trots att de är en av de främsta målgrupperna för vårt arbete. Syftet med vårt deltagande i forskningscirkeln var därför att testa olika sätt att utveckla kontakten med vårdnadshavarna.

När vi inledde vårt aktionsforskande arbete började vi därför diskutera hur våra möten med vårdnadshavare, inom ramen för Förskoleverksamheten, ser ut idag. Vad vet vi om de aktuella familjernas högläsningssvanor? Hur behöver våra arbetsmetoder förändras för att bättre uppmuntra alla familjer att läsa tillsammans på ett medvetet sätt? Inledningsvis ville vi undersöka hur våra befintliga arbetssätt kan utvecklas för att bättre möta vårdnadshavarnas behov och önskemål men även vara öppna och lyhörda för nya ingångar, utanför det befintliga konceptet. För att undersöka vårdnadshavarnas nulägen genomförde vi en enkätstudie på ett flertal förskolor i kommunen. Utifrån de behov och önskemål som framkom i enkätsvaren har vi arbetat fram ett nytt koncept för våra möten med vårdnadshavarna. Vi har sedan testat det nya upplägget och låtit deltagarna utvärdera det.

Vår text är disponerad enligt följande: Då vi har använt Förskolebibliotek i Lund som en utgångspunkt för vårt arbete inleder vi texten med en kort beskrivning av denna verksamhet. Därefter följer ett avsnitt om enkätstudien och sedan en beskrivning av de aktioner vi genomförde. I vår text diskuterar och analyserar vi de olika momenten löpande, för att skildra de tankegångar som ledde oss framåt i arbetet. Avslutningsvis sammanfattar vi våra reflektioner och blickar framåt mot nästa steg i vår verksamhetsutveckling.

Förskolebibliotek i Lund

Förskolebibliotek i Lund startade som ett projekt 2010. Bakgrunden till projektet var bland annat att kommunens barnbibliotekarier upplevde att allt färre förskolegrupper besökte folkbiblioteken och att man därmed ville säkerställa att barnens tillgång till läsoplevelser och litteratur inte skulle bero på respektive förskolas möjlighet att ta sig till sitt närmaste bibliotek. Under de kommande åtta åren gick förskolebiblioteken från att vara ett projekt på fyra förskolor med stöd från Statens Kulturråd, till att bli en permanent del av Folkbiblioteken i Lunds verksamhet. Idag har vi cirka 60 förskolor med

förskolebibliotek och under 2018 är målet att alla 75 kommunala förskolor ska delta i samarbetet. Genom ett strukturerat samarbete mellan Folkbiblioteken och Barn- och skolförvaltningen knyts verksamheterna allt närmare varandra. Bibliotekarier och förskolepersonal lär känna varandra och varandras verksamheter, vilket gör det lättare att fånga upp och möta olika behov och önskemål. Ett förskolebibliotek består i huvudsak av två delar: en inspirerande läsmiljö där böcker och andra medier finns lätt tillgängliga för barnen, och en medveten verksamhet kopplad till läsning, böcker, språkutveckling och literacy. Läsmiljön, eller biblioteksrummet, ska vara en resurs i detta arbete.

När förskolorna går in i samarbetet med folkbiblioteken skriver förskolechefen och en av bibliotekets enhetschefer under ett avtal där verksamhetens övergripande mål och arbetsfördelning finns upptagna. Ett av dessa övergripande mål är att öka medvetenheten hos pedagoger och vårdnadshavare om betydelsen av språkutveckling och läsning för barnets fortsatta utveckling. Representanter från varje förskola, så kallade läsombud, bjuds regelbundet in till nätverksträffar, workshops och annan fortbildning. Dessa tillfällen ger också möjlighet till löpande utvärdering av verksamheten och som samordnare får vi mycket feedback från dessa träffar.

För att nå vårdnadshavarna finns det bokpåsar med böcker som kan lånas hem, direkt från förskolan, där innehållet är valt för att stimulera till lustläsning och upptäckarglädje, i enlighet med målen för Förskolebibliotek i Lund. Bokpåsarna byts ut regelbundet och det erbjuds böcker på flera olika språk. Förskolorna uppmuntras även att bjuda in sin lokala barnbibliotekarie till att delta på föräldramöten, för att prata om förskolebiblioteket, vikten av högläsning och för att ge boktips. De flesta förskolor har dock inte föräldramöten varje termin, och det är inte heller alltid som biblioteket har möjlighet att närvara. Den huvudsakliga kontakten med vårdnadshavarna sker därför genom bokpåsarna, vilket från bibliotekets håll är en relativt passiv verksamhet eftersom vi sällan har möjlighet att prata om, eller marknadsföra, påsarna direkt till de tänkta låntagarna.

På många förskolor lånas bokpåsarna flitigt och servicen är mycket uppskattad hos såväl barn som vuxna. Samtidigt har vi fått indikationer från personalen på andra förskolor om att intresset för påsarna har svalnat. Att intresset skiljer sig från förskola till förskola kan såklart bero på en mängd olika faktorer, så som avstånd till närmaste folkbibliotek, innehållet i påsarna, hur väl de syns/marknadsförs på förskolan – samt givetvis intresset för läsning hos de aktuella familjerna. Vi började resonera kring vad som skiljer de olika förskolorna från varandra och för att undersöka detta närmare utformade vi en enkät kring läsvanor och läsmotivation, med utgångspunkt i bokpåsarna.

Enkät om läsmotivation och läsvanor

Som vi nämnt ovan är bokpåsarna utformade för att stimulera till lustläsning. Vid marknadsföringen av dem har vi varit noga med att poängtera att de inte är tänkta som en förlängning av förskolans verksamhet. Påsarnas innehåll är valt för att verka spännande, nytt och attraktivt, med förhoppningen att de ska locka såväl vana som ovana läsare. Men räcker det med ett attraktivt innehåll för att stimulera till lustläsning, eller behöver påsarna lyftas fram på något särskilt sätt för den som inte ser lusten i, eller behovet av, läsning? I *Läsandets kultur* (Litteraturutredningen, 2012) poängteras relationen mellan läsförmåga och läslust: "[F]ör att nöjesläsa krävs grundläggande färdigheter såsom förmåga att avkoda text och ett tillräckligt ordförråd för att förstå vad som läses." (s. 63). I relation till barn i förskoleåldern är det viktigt att även lyfta fram avkodningen och tolkningsförmågan av andra uttryckssätt, exempelvis bilder, eftersom böckerna barnen möter ofta är en kombination av dessa.

I *Med läsning som mål* diskuterar forskaren Jonas Andersson (2015) huruvida det är kontraproduktivt att tala om lustläsning. Med hänvisning till antologin *Literacy and motivation* (Verhoeven & Snow, red., 2001b) resonerar Andersson kring det som ofta lyfts fram som en av biblioteksvärldens stora utmaningar – konkurrensen om människors fritid – och menar att det finns andra sysselsättningar som kan skänka väl så mycket njutning som läsning. "Så länge lust eller njutning uppfattas som läsningens primära

mål kan det följaktligen bli svårt att argumentera för att avsätta tid till just läsning.” (s. 22). Med utgångspunkt i detta uttalande resonerade vi kring vilka andra argument som kan lyftas fram för att motivera vårdnadshavare att läsa för sina barn. Skulle det vara mer effektivt att betona nyttoaspekten, det vill säga *varför* det är viktigt att läsa? Samtidigt riskerar detta förhållningssätt att skapa en bild av läsning som ett redskap för att uppnå andra mål och inget som sker för upplevelsen i sig. Läraren och tidigare läsambassadören Anne-Marie Körling (2018) menar att nyttoaspekterna gärna får framhävas i skolan, men att läsningen i hemmet ska vara lustfylld och kravlös.

För att undersöka hur olika synsätt på läsning (lust eller nytta) påverkar vårdnadshavares läsmotivation utformade vi en enkät som delades ut på fem förskolor runt om i kommunen. Enkäten bestod av 11 frågor med färdiga svarsalternativ, formulerade efter rekommendationer i bl.a. *Enkätboken* (Trost, 2016). Enkäten översattes även till engelska. Förskolorna där enkäten delades ut valdes utifrån ett antal olika faktorer: hur länge de haft förskolebibliotek, närheten till ett fysiskt folkbibliotek, samt det upplevda intresset för bokpåsarna. Samtliga förskolor ligger dock i Lunds tätort, vilket var ett rent praktiskt val då vi ville dela ut enkäten på plats. Vår förhoppning var att fånga upp goda argument och motivationsfaktorer från de redan läsvana – såväl som att undersöka förutsättningarna för de som inte läser lika regelbundet.

Totalt fick vi in 116 enkätsvar. Majoriteten av informanterna uppgav att de läste för sina barn varje dag, och de största motivationsfaktorerna för högläsningen var att det är mysigt, ett bra sätt att somna, samt att det är bra för språkutvecklingen. Något vi fann intressant var att alternativen som handlade om olika former av kunskapsinhämtning och bearbetning av känslor/erfarenheter fick förhållandevis få svar. Som svar på frågan om vad som skulle kunna få informanterna att läsa mer (oavsett hur mycket de redan läste) uppgav många ”mer tid i vardagen” men en stor andel efterfrågade också boktips (såväl personliga som allmänna) och även fördjupad inspiration om hur de kan läsa mer medvetet. I fråga om kännedom om bokpåsarna skilde sig svaren åt, beroende på vilken förskola informanterna tillhörde. Det var främst en förskola som stack ut, där 35% av de svarande inte kände till att det fanns påsar. På övriga förskolor kände fler än 90% till konceptet med bokpåsar. Detta tror vi beror på att bokpåsarna inte hänger i hallen/kapprummet på denna förskola, utan längre in i lokalen.

I de fall informanterna inte hade för vana att låna bokpåsar var dock svaren likartade. De flesta hänvisade till att de redan hade tillräckligt med böcker hemma – lånade eller köpta. Som svar på vad som skulle motivera informanterna att låna bokpåsar uppgav flera att de önskade mer information om böckerna ifråga. Tillgång till böcker samt kännedom om läsningens betydelse för språkutvecklingen förefaller således inte vara något problem för informanterna i vår studie. I och med att detta framkom så pass tydligt i enkäten bestämde vi oss för att se bortom bokpåsarna i vår aktionsforskning. De synpunkter vi fick tar vi istället med oss till vårt dagliga arbete med förmedlingen av bokpåsarna.

Om medvetenheten och förutsättningarna till stor del redan finns, hur kan vi då arbeta för att göra familjernas möten med böcker och berättelser så positiva och givande

som möjligt? Att läsa är det första steget – att följa upp läsningen är steg två (Verhoeven & Snow, 2001a). Detta är särskilt intressant i relation till de förhållandevis få informanter som uppgav att de läste för att lära sig om, eller bearbeta, känslor och upplevelser. Att litteratur kan ge läsaren möjligheter att lära sig om sig själv såväl som om andra är något som ofta lyfts fram som en av de viktigaste anledningarna till varför vi ska läsa (se exempelvis Fast, 2015, eller Jönsson, 2016b), men det verkar inte vara en aspekt som informanterna i vår studie resonerat kring – i alla fall inte i sina enkätsvar.

Med bakgrund i detta, samt den stora andelen enkätsvar som efterfrågade fördjupad inspiration, valde vi att basera våra aktioner på ett antal inspirationsträffar om medveten läsning. Vi ville undersöka om de ovan nämnda ingångarna kan bidra till ökat intresse och motivation för högläsning. Eftersom många av informanterna även önskade fler boktips ville vi göra böckerna till en integrerad del av inspirationsträffarna, för att praktiskt visa hur litteraturen kan användas.

Aktionerna

Vi ville i första hand genomföra våra aktioner, inspirationsträffar, på de förskolor där vi delat ut vår enkät, men tyvärr visade det sig att ingen av dessa förskolor hade något föräldramöte inplanerat under våren. För oss var det inte aktuellt att bjuda in till egna träffar eftersom vi ville nå även de vårdnadshavare som inte spontant hade efterfrågat informationen eller sökt sig till biblioteket. Vi gick ut med samma förfrågan till samtliga förskolor med förskolebibliotek och fick då fler svar. Vi bokade in oss på sammanlagt tre, redan befintliga, föräldramöten under april månad.

Vi inledde våra aktionsförberedelser med att diskutera varför man egentligen ska högläsa – vad läsningen ska ge. Som vi nämnde i inledningen har läsningens *varför* diskuterats inom en mängd sammanhang. En text på detta tema som ofta lyfts inom bibliotekssammanhang är Svenska barnboksinstitutets lista *17 skäl för barnboken*. Som ett första steg i våra förberedelser gick vi därför igenom dessa skäl och motiveringar. Även om vi inte var helt eniga med listan är den användbar då den kortfattat sammanfattar olika aspekter och synsätt på läsning. Vi anser dock att listan inte tydliggör samtals betydelse för bearbetning och förståelse av böckerna, utan att den snarare ansluter till det som Magnus Persson (2012) benämner ”myten om den goda boken”. Vi ville därför lägga fokus på interaktivitet i lässituationen, vilket dessutom ofta lyfts som en av de viktigaste faktorerna för att skapa engagemang hos barn (Bus, 2001; Andersson, 2015; Damber, 2013; McKechnie, 2006). Vi fann även mycket användbar information i antologin *Bygga broar och öppna dörrar* (Jönsson, red., 2016a) där flertalet forskare diskuterar litteraturens och berättelsens betydelse för barns utveckling.

Utifrån de texter vi läst diskuterade vi oss fram till ett antal centrala punkter som vi ville lyfta på träffarna:

- Hur kan kopplingar till barnets värld och verklighet användas för att skapa motivation?

- Hur kan litteratur användas som verktyg för att bearbeta erfarenheter?
- Hur kan vi lyfta litteraturen som verktyg, utan att tappa det lustfyllda i lässituationen?

Vi valde rubriken ”Högläsning på många olika sätt” och bestämde oss för att presentera vårt material under ett antal övergripande rubriker istället för att, som vi ofta gjort vid tidigare föräldramöten, utgå från böckerna titel för titel. Med detta ville vi undersöka om, och i så fall hur, upplägget påverkar hur informationen tas emot. Det är också dessa rubriker som vi utgår från i texten nedan. Under respektive rubrik redogör vi både för hur vi lade upp presentationen av varje tema samt vad som hände i samtalet med deltagarna.

En inledning till högläsning

Vid varje träff inledde vi samtalet med att ställa följande frågor till deltagarna:

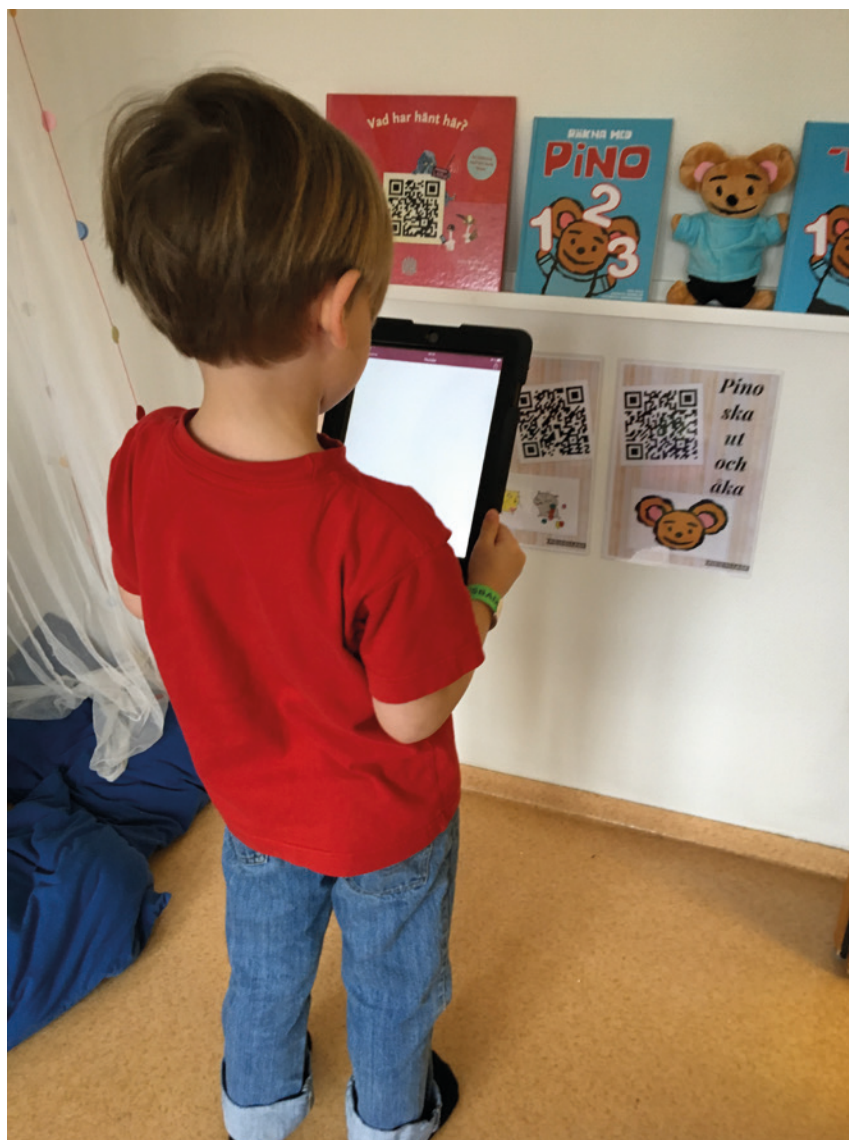
- Varför högläser du?
- Varför högläser du inte?
- Vilka hinder finns det?

Genom att ställa öppna frågor hoppades vi visa en öppenhet och medvetenhet om att alla inte läser och att alla inte tycker att det är roligt – men också en nyfikenhet på vad som motiverar deltagarna. Dessa frågor såg vi som en fördjupning av de svar som tidigare lämnats i enkäten. Vi hade även en ambition om att öppna upp för mer av ett samtal än en föreläsning – både för att göra träffarna relationsskapande och för att få möjlighet till input från deltagarna. Många föräldramöten vi tidigare hållit i har baserats på en uppredning av anledningar till varför man ska läsa, och detta ville vi komma bort från. Det som i Svenska barnboksinstitutets lista formuleras som *skäl* ville vi snarare se som *ingångar* – möjliga motivationsfaktorer.

Vid alla tre tillfällena kom de snabbt igång med sina samtal och det var till och med svårt att bli hörd när vi ville avbryta för vårt gemensamma samtal. Vi bad att få några stickprov från vad de pratat om och fick några strödda kommentarer om språkutveckling och nattningsrutiner men det ledde inte till några livligare diskussioner. Detta var dock inte vårt huvudmål – vi ville framför allt starta deras egna funderingar och det upplevde vi att vi lyckades med. Vi samtalade kring de tankar som kom upp samtidigt som vi la till några av våra egna argument. Vi påpekade också att vi vet att alla inte gillar att läsa och hur man kan tänka kring läsning för att ändå ge sina barn en bra språklig start. Det var viktigt för oss att ta upp denna aspekt kring högläsningen, och här har vi som bibliotekariet ett stort ansvar att hjälpa till med motivation och inspiration och möta varje familj där de befinner sig i sin läsning.

Vi berättade att vi nu skulle gå igenom ett antal olika sätt att utnyttja böckerna både som verktyg i barnens språkutveckling men framför allt som dörröppnare i olika typer av samtal. Vi betonade också att även om vi här utgick ifrån bilderböcker så kan man

som vuxen använda samma tankesätt och tekniker på olika medier, inte bara böcker i pappersform utan även e-böcker, appar, filmer, spel, med mera. Detta var en viktig fråga för oss att lyfta, eftersom vi ofta upplever att samtals- och lärandepotentialen i andra medier inte tas tillvara.

Förberedelse. Förklaring. Igenkänning.

Under den första rubriken pratade vi om hur texter kan erbjuda igenkänning i olika former. Vi förklarade att de första pekböckerna med tydliga bilder och minimalt med text sätter ord på företeelser i barnets vardag och bidrar till barnets förståelse kring hur symboler fungerar och används. Vi lyfte även fram att denna kunskap är ett första steg i barnets egen läs- och skrivutveckling, eftersom bokstäver och ord i sin tur är symboler (Fast, 2015).

Vi upplever att det finns en medvetenhet hos många vuxna om att litteratur kan användas för att förbereda barnet för olika situationer i vardagen. En bekräftelse på denna medvetenhet är till exempel den ständiga efterfrågan på böcker om att få syskon. Vi ville gärna lyfta detta ytterligare och visa att det finns många böcker som belyser barns nära vardag och som kan användas för att ge igenkänning på samma sätt som syskonböckerna. Berättelser som kan användas både för att förklara nya situationer men också för att bearbeta något som redan har hänt. Som exempel på detta visade vi böckerna om *Puck* (2016a, 2016b), av Anna-Karin Garhamn som tar upp vardagshändelser som att gå på bio, klippa sig, flyga, med mera.

Vi talade också om hur man kan koppla böcker och andra texter till verkligheten för att öka förståelsen. Att inleda lästunden med att relatera boken till något som barnet har erfarenhet av är också ett sätt att hjälpa barnet in i bokens värld (Langer, 2005). Under denna del av presentationen fick vi inte mycket respons av deltagarna – kanske för att det för många var grundläggande och redan känd information. Detta var relativt väntat, och av denna anledning hade vi inte heller lagt in några diskussionsfrågor under denna rubrik, men vi ville ändå ta med informationen eftersom den utgör en grund för förståelsen av övriga temata.

Slutet är bara början

Vi betonar gärna hur viktigt det är att barnen själva får pröva och öva på använda sitt språk. Av denna anledning ville vi lyfta ett antal titlar som kan fylla uppgiften som underlag för samtal och diskussioner med förskolebarn. Som en utgångspunkt för temat berättade vi om ett antal titlar som ibland upplevs som problematiska av en del vuxna, exempelvis *Nisse och Nora tejp* (2015) av Emelie Andrén, där barnen klipper i både hår och gosdjur och *Valdemars nappar* (2016), av Maria Jönsson där Valdemar lurar sin pappa att han har slutat med napp. Vi lät sedan deltagarna fundera utifrån följande frågeställningar:

- Kan barnböcker sluta hur som helst?
- Ska man lära sig av böckerna?

Vid de två första föräldramötena gjorde vi bara ett kort uppehåll för deltagarnas tankar men fick ingen större respons. Vid det tredje tillfället avsatte vi därför mer tid till frågorna och lät vårdnadshavarna diskutera frågan sinsemellan. Precis som med de inledande diskussionsfrågorna om högläsning var det endast någon enstaka deltagare som kommenterade ämnet inför hela gruppen, och hen påpekade vikten av att föra ett samtal med sitt barn om texten – vilket också var vårt syfte med att lyfta ämnet. Vi ville förmedla att det som vid första anblick verkar som ett abrupt och ibland även olyckligt slut på en berättelse istället kan ses som en början – en inledning på ett samtal som kan leda både till nya insikter men också till en språklig träning i att uttrycka och formulera sina tankar och åsikter.

Lite text. Mycket text. Ingen text.

Vår erfarenhet är att många vuxna utgår ifrån att böcker med lite text är för yngre barn och ju mer text boken innehåller desto äldre bör läsaren vara och att man därmed, utifrån textmängd, kan se vilken bok som passar vid vilken ålder. Vi menar att barnets mognad och erfarenheter av läsning säger mer om vilka böcker som passar barnet och att man inte alltid kan utgå ifrån att bilderböcker med lite text automatiskt vänder sig till yngre barn. Jämför man t.ex. Sven Nordqvists böcker om *Pettson och Findus* (1990) som har mycket text med Eva Lindströms *Musse* (2016), som är betydligt mer fåordig, så har man i Nordqvists böcker hela historien i texten medan *Musse* vinner på att läsaren själv tolkar och noga tittar på bilderna för att få grepp om känslor och upplevelser.

Hur läser man då en mer textmässigt sparsmakad bok tillsammans med lite äldre barn? I *Boksamtal med bilderböcker* (2017) ger Agneta Edwards ett stort antal exempel på frågor att ha i bakhuvudet medan man läser med barnen. Vi gav vårdnadshavarna några förslag, exempelvis att fokusera lika mycket på bilderna som på texten och att locka barnen att fundera på karaktärernas känslor och uttryck både i text och bild. Vi lyfte även fram Chambers (2011) modell för boksamtal och gav exempel på formuleringar som ger barnet möjlighet att komma med egna svar, utan att den vuxne signalerar att den redan vet.

Vi tog också upp textlösa böcker, det vill säga bilderböcker som bara berättas med bilder. Vi frågade deltagarna om de läst textlösa böcker med sina barn och vid ett av tillfällena sa en deltagare väldigt spontant, men glatt, att sådana tyckte hen inte alls om. ”Där finns ju inget att läsa”, sa hen med ett skratt. Vi bekräftade att det är en vanlig känsla men pratade sedan om dessa böckers fördelar: att de är bra för den som av olika skäl har svårt att läsa högt, att de kan fungera väl i familjer där man talar flera språk, samt att det kan bli ett jämlikt berättande där barnets tolkning av bilderna och berättelsen väger lika tungt som den vuxnes, det finns inga rätt och fel (Fast, 2015). Vi gav exempel på olika textlösa böcker, bland annat Aaron Beckers *Resan* (2015) och då bröt den som tidigare varit kritisk, in och sa att ”den blev man ju nu väldigt sugen på att läsa”.

Byta perspektiv och Svåra ämnen

Barnlitteratur hanterar ofta mer abstrakta delar av livet, som känslor och olika människors livssituationer. Böcker med denna tematik brukar ofta delas in i två kategorier: böcker som barnet känner igen sig i och som därmed kan bidra till ökad självkänsla och självkänedom, samt de böcker som berättar om andra och därmed kan bidra till att utveckla empati och kunskap om omvärlden. (Se exempelvis Kåreland, 2016; eller Jönsson, 2016b.) Detta var något vi diskuterade ingående i våra förberedelser, eftersom dessa faktorer ofta ställs mot varandra – en berättelse är antingen igenkänning eller ett möte med något okänt. Men huruvida något är det ena eller det andra är det ju egentligen bara läsaren/lyssnaren själv som vet och vi valde därför medvetet att presentera böcker på dessa teman tillsammans. Här lyfte vi bland annat *Olle och Bolle är bröder* (2017), av Charlotta Lannebo, *Tilly som trodde att-* (2014), av Eva Staaf och *Jakten* (2016), av Sanna Borell. Vi ville också förmedla nyttan av dessa böcker utifrån deras potential att öppna för samtal kring känslor som barnet själv kanske har svårt att formulera. Det kan upple-

vas som lättare att prata om känslor om det inte handlar om en själv utan om personen i boken. Detta gäller också böcker som tar upp det som vi kallade ”svåra ämnen”.

Som en ingång till ämnet lyfte vi frågan om huruvida barnböcker kan handla om vad som helst. Detta var endast tänkt som en retorisk fråga och vi hade därför inte avsatt någon tid för deltagarna att diskutera ämnet sinsemellan. Vi nämnde även att ämnen inte nödvändigtvis måste vara *svåra*, utan att de snarare kan benämnas som *stora* – ämnen där man behöver vara extra medveten i sitt val av titlar utifrån barnets mognad, erfarenheter och känslomässiga situation. Vi ville gärna lyfta fram att litteraturen kan behandla vissa ämnen på väldigt olika sätt och att man som vuxen gärna får rådfråga oss bibliotekarier för att hitta rätt nivå på innehållet. Vi var dock noga med att påpeka vikten av att själv läsa böckerna i förväg, för att veta att de passar tillfället och lyssnaren. För att understryka detta hänvisade vi till Chambers (2011) som påpekar att syftet med att läsa böcker innan ett högläsningstillfälle är dock inte att döma innehållet, utan att vara förberedd – både på innehåll och form.

För att exemplifiera detta hade vi bland annat valt ut titlar på temat *flykt* – allt från realistiska skildringar som *Flykten* (2016) av Johanna Sandberg och Torsten Larsson, till böcker om saknad, som *Sabelles röda klänning* (2015) av Marina Michaelidou-Kadi och Daniela Stamatidi, men också *Pudlar och pommes* (2016) av Pija Lindenbaum, som kan läsas utan att alls fördjupa sig i flykttemat.

Nöjesläsning

Ann-Marie Körling (2018) menar att all högläsning som vuxna i barnets hemmiljö ägnar sig åt ska vara baserad på lust och glädje. Målet ska inte vara prestation eller förväntan om avkastning i framtiden, utan att barnet får med sig minnen av högläsning som gör att det förknippar texter och berättelser med något positivt som det vill återkomma till hela livet. I förberedelserna diskuterade vi huruvida det kunde vara problematiskt att lyfta nöjesläsningen under en separat rubrik, eftersom det då finns en risk att övriga teman uppfattas som enbart instrumentella. Samtidigt ville vi diskutera hur ”ren” nöjesläsning också kan ses som en del av barnens lärande, med hopp om att kunna motivera de vårdnadshavare som inte själva ser läsning som en lustfylld aktivitet. Vi tog därför upp följande ingångar till läsning:

Att läsa böcker med olika typer av texter och bildspråk kan bidra till att vidga såväl barnens som ens egna vyer. Vi uppmuntrade föräldrarna att inte låta sina egna preferenser eller fördomar om barnets önsknings styra bokvalen i allt för stor utsträckning och att inte alltid undvika att läsa böcker som de inte faller för vid första ögonkastet. Kanske uppskattas boken efter några genomläsningar och då inser man att det går att omvärdera det man från början förkastade. Denna erfarenhet kan barnet, och den vuxne, ta med sig till en annan gång och har därigenom blivit mer öppna för nya intryck. Att läsa brett och mycket ger också barnet en möjlighet att utveckla sin egen smak och genom att lära sig vad man tycker om såväl som vad man inte tycker om stärker ens självkännet.

I enkäten om högläsningssvanor svarade många att de läser för att varva ner, exempelvis inför sänggående. Detta lyfte vi fram i vår presentation och påpekade även att för

att stimulera språkutvecklingen på bästa sätt är det viktigt att barnen ges möjlighet till aktivt deltagande i läsningen, vilket kanske inte alltid uppmuntras vid läggdags (Damber et al., 2013). Därför föreslog vi läsning vid andra tillfällen under dagen, gärna när barnet är som piggast, och för att undvika slentrian kan man göra något oväntat, som att läsa under täcket med en ficklampa eller välja en udda plats att läsa på. Vi uppmanade deltagarna till att vara kreativa i lässituationen för att skapa positiva erfarenheter och minnen av högläsningstillfällena.

Vi lyfte även att många barn vill höra samma bok flera gånger, vilket kan förvåna många högläsare – framför allt när boken bygger på spänning, som till exempel Åke Nielsen-Möllers Historien om någon (1977). Vid föräldramötena var det många som läst denna bok för sina barn upprepade gånger. Att läsa för att bli skrämmd är för många barn en härlig känsla, och att få bli läst för samtidigt som man känner sig trygg gör att det läskiga kan kännas hanterbart. Här är omläsning av en och samma bok positivt för många barn, då det ger dem en möjlighet att bearbeta det obehagliga i ett tryggt och säkert sammanhang. Den erfarenheten kan man ta med sig (Körling, 2018).

Vi gav också exempel på hur läsning av olika utgåvor av klassiker kan fördjupa barnens förståelse av historien, hur lek med ord och rytm är positivt för språkutvecklingen och den del som kallas ”språklig medvetenhet” och att böcker vars huvudtema är humor kanske är den största källan till läslust för många, både barn och vuxna. Vi visade även exempel på faktaböcker för yngre barn, och tryckte på att det inte är självklart att alla barn ser nöje i sagor och påhittade historier. Det kan också vara en väg till högläsande för den vuxne som själv inte är road av skönlitteratur men har ett intresse eller en hobby som den vill dela med sig av, och samtidigt på ett naturligt sätt vill leda barnet in i böckernas värld.

Boklista och utvärdering

I samband med aktionerna delade vi ut en lista med de titlar som fanns med i vår presentation – både de vi diskuterade mer ingående och de som bara figurerade som exempelbilder i vår powerpointpresentation. Vi delade även ut en kort enkät till de vårdnadshavare som deltagit där vi ställde följande frågor:

- Vad tar du med dig från presentationen?
- Saknade du något?
- Har du några andra kommentarer?

Vi ansåg det viktigt att få mer strukturerad feedback än muntliga kommentarer, för att kunna använda det i vårt fortsatta arbete. I enkätsvaren från den första presentationen framkom till exempel att vår presentation varit lite lång (ca 75 minuter), varpå vi inför nästa tillfälle stramade upp våra bokprat och minskade antalet titlar som presenterades på varje tema.

Efter våra tre föräldramöten hade vi fått in 40 svar av sammanlagt ca 50 deltagare. Pedagogerna svarade inte på utvärderingen. Ingen av de svarande skrev något rent negativt,

många var tvärt om mycket positiva och skrev att det varit både intressant, engagerande och inspirerande. En svarande skrev kort och gott ”Ni väckte läslusten igen. Superbra.” och en annan tackade för att vi visat att man inte måste vara utbildad läspedagog för att kunna läsa med sina barn. Det var också många som påpekade det positiva med att få en boktipslista och att vi gett praktiska, handfasta tips kring läsandet. Många uppskattade vårt upplägg att utifrån teman prata om olika sätt att medvetet använda böckerna, inte bara läsa dem. För oss var ingångarna i böckerna inte nya, att man kan läsa för att känna igen sig, för att bearbeta eller för att lära sig om empati eller andra världar är för oss självklart och något vi ofta påpekat när vi bokpratad. Det som var nytt för oss var att inte utgå från vilka titlar vi ville lyfta och därefter klistra på ämnesord, utan att vända på det och börja med ämnena och välja titlar utifrån vilka som bäst belyste respektive ämne. Detta gjorde också att det inte var viktigt om boken var sprillans ny eller en gammal trotjänare. Ibland kan man inbilla sig en nyhetshets, att man som bibliotekarie alltid måste ta med de allra senaste titlarna för att åhörarna ska bli nöjda, men de flesta vårdnadshavare är inte så uppdaterade och många böcker är nya bekanskap för dem trots att de varit ute på marknaden en tid.

I utvärderingen framkom dock några funderingar: En deltagare konstaterade att genomgången bara var på svenska och att det på den aktuella förskolan finns många familjer som nog därför avstått att komma. Detta var något som vi redan funderat på rent allmänt när det gäller föräldramöten. Vi känner dock att det bör ligga på respektive förskola, som också vet vilka språk som finns representerade, att ansvara för tolk. Vi vill, oavsett, vara bättre förberedda på att möta alla vårdnadshavare och kommer framöver att påtala för förskolan att vi vill att de med annat modersmål ska kunna få hjälp med översättning när vi kommer.

Det kom också en kommentar om att en av oss, i en spontan anekdot, refererat till *Tomtebobarnen* (ny uppl., 1995), av Elsa Beskow och ”var är de som inte läser så mycket och som inte vet vad detta är för bok?” Vi uppfattar inte att den som skrev den kommentaren själv räknade sig till dessa eftersom denna person också skrev att hen ”är frälst och läser mycket”. Hur man formulerar sig, hur man kopplar in olika titlar eller företeelser, eller ens bjuder in till en träff kring läsning/högläsning, utan att stöta bort någon är en konst men vi tror att det viktiga inte är vilka enstaka specifika referenser man gör utan den övergripande attityden man signalerar. Det är mycket viktigt att vi aldrig sätter oss på några höga hästar och låter påskina att vårdnadshavarna bör ha en viss kunskapsnivå.

Vi fick också, under frågan om det var något som man saknade, uppmaningen att lyfta klassiker, så som Astrid Lindgrens och Jan Lööfs böcker. Detta håller vi naturligtvis med om, men eftersom vår ingång inte var att lyfta specifika författare eller titlar utan ingångar till läsning så var inte författarnas namn i fokus. Vi hade inte för avsikt att undvika äldre litteratur utan valde böcker som tydligt belyser respektive ämne, oavsett titelns ålder. Med detta sagt så visar vi gärna på den modernare litteraturen eftersom den skildrar dagens barns uppväxt, deras miljö och dagens värderingar och vi visar gärna vårdnadshavare alternativ till de böcker som de redan känner till och kanske också själva läste som barn. Andreas Palmaer (2015) skriver i sin artikel om hur de stora klassikerna

skymmer sikten för de nya böckerna och hur dagens vuxna helst/gärna vill låna och läsa sina egna barndomsfavoriter. Vi ser många fördelar i att läsa den äldre litteraturen: bredden är viktig, barnet får möta olika typer av språk, det ger en inblick i den vuxnes barndoms läsning/den vuxnes barndom, men risken finns att man som ovan och omedveten högläsare alltid vänder sig till det välkända och trygga och därmed går miste om nya böcker som bättre skildrar nutiden och därmed ger mer igenkänning till dagens barn.

Avslutande diskussion

Läsning går att se både som en lustfylld sysselsättning och som ett verktyg för samtal, inläring, med mera. I folkbibliotekssammanhang fokuserar vi ofta på lustläsningen, men hur kan vi då hoppas nå de som av olika anledningar inte finner lust eller nöje i läsningen – eller i alla fall mindre nöje än i andra aktiviteter? I vår enkätundersökning stod det klart att de flesta informanterna (75%) läste dagligen för sina barn, och 82% uppgav att det mysiga i lästunden var en av de viktigaste motivationsfaktorerna. Detta var siffror som vi blev positivt överraskade av, i tider då den minskade läsningen ständigt diskuteras. Samtidigt är det viktigt att ha i åtanke att våra undersökningar och aktioner är genomförda i Lund – den kommun med näst flest högutbildade i landet (Statistiska centralbyrån [SCB], 2017). Det finns därför anledning att utgå från att Lund har fler vana läsare än riksgenomsnittet. Det finns samtidigt en fara i att dra alla Lundabor över en kam – något som också påpekades i utvärderingarna av inspirationsträffarna. Alla har inte samma förförståelse och vi har alla olika förutsättningar. Vår utmaning som bibliotekarier är att möta människor där de befinner sig – och detta kan alltid bli svårt i en grupsituation.

Av denna anledning ville vi ge möjlighet för deltagarna att själva diskutera kring olika frågor, snarare än att vi presenterade färdiga svar. Vår ambition att få till ett samtal mellan oss och deltagarna visade sig dock svår att uppnå, i alla fall i den form som vi utgick från. Det hade nog underlättat om vi ännu tydligare uttryckt, redan från början, att kvällen var tänkt som ett samtal, där inpass, frågor och funderingar från deltagarna inte bara uppmuntrades, utan var en viktig del av programmet. Att ett mål för oss även var att lyssna på dem, föra en dialog, för att lära oss vad de vill ha och behöver. Vi hade också kunnat kasta ur oss fler frågor under presentationens gång, inte bara de som vi tog upp som större diskussionsfrågor. Ibland räcker det inte med att bara ”bjuda in” till samtal, att säga ”ställ gärna frågor, avbryt gärna om ni vill säga något” utan man behöver ge deltagarna tid och erbjuda tillfällen att kommentera genom att enkelt fråga ”är detta något ni känner igen?” eller ”vad tänker ni om det här?”.

Att dialogen inte tog fart kan även bero på andra faktorer; bland annat har vi resonerat kring huruvida vårdnadshavarna kan ha varit ovana vid att delta i denna typ av samtal kring läsning. Det hade kanske varit lättare att få igång ett samtal om det fanns något tydligt material att utgå ifrån, till exempel en bilderbok som deltagarna kunde läsa och diskutera tillsammans. Vid ett sådant upplägg blir det dock extra viktigt att ta i beaktande läshinder av olika slag, eller språkliga förutsättningar. Det ligger dock helt i linje med vår ambition om att praktiskt visa hur samtal kring läsningen går till, och är därför

en möjlig framtida utveckling.

För att främja ett samtal hade vi även behövt avsätta mer tid för de diskussionsfrågor vi använde oss av. Detta hade i sin tur inneburit att vi hade behövt stryka en stor del av innehållet i vår presentation och kanske fokusera på någon eller några enstaka ingångar till läsningen. Eftersom vi inte kunde garantera att träffarna skulle följas upp på något sätt var vi måna om att göra innehållet så heltäckande som möjligt. Om vi väljer att lyfta in den här typen av inspirationsträffar i vårt ordinarie utbud för förskolorna skulle vi gärna se att de görs i en serie, till exempel i samband med en förskolas alla föräldramöten under en viss period. En regelbundenhet skulle kanske också göra vårdnadshavarna mer vana och trygga att dela med sig av sina funderingar kring läsning.

Vi har i efterhand också funderat på möbleringen i rummet och hur den kan påverka samtal mellan deltagarna men framför allt understryka stämningen av att ”vi undervisar – ni lyssnar”. Vid alla tre föräldramötena var stolarna uppställda i ”biosittning”, som ett klassrum där åhörarna satt på rader vända mot oss, och vi stod upp, som lärare, framme vid den vita duken. Vi tror att det hade blivit en annan känsla ifall åhörarna suttit i smågrupper mer vända mot varandra, och kanske hade även vi kunnat sitta ner. Vid ett av föräldramötena lät personalen åhörarna själva, när de anlände, ta sin stol från ett angränsande rum och sätta sig i den lokal vi skulle vara. Då hamnade de allra flesta i trängsel vid entrédörren. Detta var ingenting vi reflekterat över innan, helt enkelt eftersom vårt upplägg var nytt, men vi inser nu att om vi ska fortsätta med dessa mer samtalsbetonade träffar bör vi se den fysiska möbleringen som en del av vårt programupplägg.

Det ska dock påpekas att trots att vi inte fick en flödande dialog under föräldramötenas gång så fick vi många frågor och kommentarer efteråt, deltagare som kom fram och som antingen bara ville säga hur trevligt och intressant det varit men också kommentarer om vad vi tagit upp och några utvecklande frågor kopplade till läsningen med de egna barnen. Det blev tydligt för oss hur stort engagemang vårdnadshavarna har i dessa frågor och hur viktigt det är för många av dem att förmedla läsglädje och bokintresse till sina barn.

Vår ingång till forskningsprojektet var att titta på hur vi pratar om litteraturens värden och läsningens betydelse. Hälften av alla som svarade på enkäten uppgav att de skulle läsa mer om de hade mer tid i vardagen. Konkurrensen om människors fritid lyfts ofta fram som en av folkbibliotekets stora utmaningar, men här menar vi att det kan vara fruktbart att lyfta olika ingångar till läsning, för att framhålla att läsning kan passa in i många olika vardagssammanhang – inte endast stunder för ren avkoppling eller underhållning. Vår utmaning i utformningen av aktionerna blev att lyfta fram detta på ett sätt som inte skulle uppfattas som alltför instrumentellt eller utbildningsinriktat. Såväl Fast (2015) som Körling (2018) påpekar att läsningen i hemmet ska vara lustfylld och kravlös men vi menar att detta inte måste utesluta att läsningen sätts in i ett sammanhang eller utförs med ett visst syfte – lässituationen kan fortfarande vara lustfylld och mysig, och samtalet kan ske utan krav på prestation. Det går dock inte att helt separera lustläsning och läsning som ger mervärde – all läsning ger mer än bara underhållning.

Litteratur

- Andersson, J. (2015). *Med läsning som mål: om metoder och forskning på det läsfrämjande området*. Stockholm: Statens kulturråd. Hämtad från Statens Kulturråd: <http://www.e-magin.se/paper/gj7pd79t/paper/1#/paper/gj7pd79t>
- Andrén, E. (2015). *Nisse & Nora tejpas*. Stockholm: Alfabeta.
- Becker, A. (2015). *Resan*. Lund: ABC förlag.
- Beskow, E. (1995). *Tomtebobarnen*. (Ny utg.). Stockholm: Bonnier Carlsen.
- Borell, S. (2016). *Jakten*. Linköping: Olik.
- Bus, A.G. (2001). Parent-Child Book Reading Through the Lens of Attachment Theory. I L. Verhoeven & C.E. Snow (red.) *Literacy and Motivation* (s.39-53). Mahwah: L. Erlbaum Associates.
- Chambers, A. (2011). *Tell me: children, reading and talk : with The reading environment*. Woodchester: Thimble Press.
- Damber, U., Nilsson, J. & Ohlsson, C. (2013). *Litteraturläsning i förskolan*. Lund: Studentlitteratur.
- Edwards, A. (2017). *Boksamtal med bilderböcker*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Fast, C. (2015). *Läslust i hemmet: så stödjer du ditt barns skriv- och läsutveckling*. Stockholm: Natur & kultur.
- Garhamn, A. (2016a). *Puck flyger flygplan*. Stockholm: Bonnier Carlsen.
- Garhamn, A. (2016b). *Puck går till frisören*. Stockholm: Bonnier Carlsen.
- Guthrie, J.T. & Knowles, K.T. (2001). Promoting Reading Motivation. I L. Verhoeven & C.E. Snow (red.), *Literacy and Motivation* (s.159-176). Mahwah: L. Erlbaum Associates.
- Jönsson, K. (red.). (2016a). *Bygga broar och öppna dörrar: att läsa, skriva och samtala om texter i förskola och skola (2. uppl.)*. Stockholm: Liber.
- Jönsson, K. (2016b). *Läsning och skrivning som sociala praktiker*. I K. Jönsson (red.), *Bygga broar och öppna dörrar: att läsa, skriva och samtala om texter i förskola och skola (2. uppl.)* (s. 92-118). Stockholm: Liber.

- Jönsson, M. (2016). *Valdemars nappar*. Stockholm: Lilla Piratförlaget.
- Kåreland, L. (2016). Sagan och berättelsen som meningsskapande. I K. Jönsson (red.), *Bygga broar och öppna dörrar: att läsa, skriva och samtala om texter i förskola och skola* (2. uppl.) (s. 64-91). Stockholm: Liber.
- Körling, A. (2018). *Väck läshungern!*. Stockholm: Brombergs.
- Langer, J. A. (2005). *Litterära föreställningsvärldar: litteraturundervisning och litterär förståelse*. Göteborg: Daidalos.
- Lannebo, C. (2017). *Olle & Bolle är bröder*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Lindenbaum, P. (2016). *Pudlar och pommes*. Stockholm: Lilla Piratförlaget.
- Lindström, E. (2016). *Musse*. Stockholm: Lilla Piratförlaget.
- McKechnie, L. (2006). Becoming a reader: Childhood years. I C.S. Ross, L. McKechnie, & P.M. Rothbauer (red.), *Reading matters: what the research reveals about reading, libraries, and community* (s.63-100). Westport: Libraries Unlimited.
- Michaelidou-Kadi, M. & Stamatiadi, D. (2015). *Sabelles röda klänning*. Stockholm: Mirando.
- Möller-Nielsen, E. & Löfgren, Å. (1977). *Historien om någon*. (Ny utg.). Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Nordqvist, S. (1990). *Kackel i grönsakslandet*. Bromma: Opal.
- Palmaer, A. (2015, 10 augusti). Barnboksdilemmat: Vuxna bryr sig mest om sin egen barndom. *Dagens nyheter*. Hämtad från <http://dn.se>
- Persson, M. (2012). *Den goda boken: samtida föreställningar om litteratur och läsning*. Lund: Studentlitteratur.
- Persson, M., Ehrenberg, M., Svensson, C. & Andersson, M. (2015). *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek: en rapport*. Halmstad: Regionbibliotek Halland. Hämtad från Region Halland: <http://www.regionhalland.se/PageFiles/111395/synen-pa-skonlitt-rapport-2015-webb.pdf>
- Persson, S. (2009). *Forskningscirklar: en vägledning*. Malmö: Resurscentrum för mångfaldens skola, Avdelningen barn och ungdom, Malmö stad. Hämtad från

Malmö stad: http://malmo.se/download/18.5d8108001222c393c008000127574/forskningscirkklar_metodbok.pdf

Rydsjö, K. (2012). *Dags att höja ribban!?: en rapport om samverkan mellan barnhälsovård och bibliotek kring små barns språk- och litteracitetsutveckling*. Halmstad: Regionbibliotek Halland. Hämtad från Region Halland.
https://www.regionhalland.se/PageFiles/44091/BVC_rapport_Rydsjo.pdf

Sandberg, J. & Larsson, T. (2016). *Flykten*. Helsingborg: Whip Media.

Staafl, E. (2014). *Tilly som trodde att-*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Statistiska centralbyrån (2016). *Befolkningens utbildning 2016*. Hämtad från Statistiska centralbyrån: http://www.scb.se/contentassets/66fa9c1d1f904b4aa22ac4a-816d9e9a5/uf0506_2016a01_sm_uf37sm1701.pdf

Sverige. Litteraturutredningen (2012). *Läsandets kultur: slutbetänkande*. Stockholm: Fritze. Hämtad från Regeringskansliet: <http://www.regeringen.se/49bb95/contentassets/8475aba8d50a4ad6881b13474004351a/lasandets-kultur-hela-dokumentet-sou-201265>

Trost, J. & Hultåker, O. (2016). *Enkätboken*. (3. uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Verhoeven, L. & Snow, C. E. (2001a). Literacy and Motivation: Bridging Cognitive and Sociocultural Viewpoints. I L. Verhoeven & C. E. Snow (red.) *Literacy and Motivation* (s.1-20). Mahwah: L. Erlbaum Associates

Verhoeven, L.T. & Snow, C.E. (red.) (2001b). *Literacy and motivation: reading engagement in individuals and groups*. Mahwah, N.J.: L. Erlbaum Associates.